

AZ ÖSSZEHASONLÍTÁS NEHÉZSÉGEI

A *Comparative Education Review* (CER) 1957 óta jelenik meg Chicagóban, szerkesztői túlnyomórészt amerikai egyetemek munkatársai. A folyóirat címét magyarul a rosszul hangzó „Összehasonlító Neveléstudományi Szemlének” fordíthatnánk. Az évente négyszer jelentkező folyóirat szerkezete három elemből áll. Az első részben általában három-négy tanulmány, kutatási beszámoló található. A második részben olyan átfogó recenziókat olvashatunk, amelyek három-négy könyv témájával foglalkoznak egyszerre. A folyóirat harmadik része pedig az egyszerűbb könyvismertetéseké, ahol egy-két oldalas szemléket olvashatunk.

Minek köszönheti az összehasonlító neveléstudomány (*comparative education*) mint kutatási irányzat és szemléletmód a megszületését? Nyilvánvalóan fontos szerepet játszott ebben az a vágy, hogy a különböző országok oktatási rendszereinek fejlődését a nemzetállami keretektől kilépve, egymással összehasonlítva lehessen értelmezni. A CER egyik célkitűzése éppen az, hogy más, oktatással foglalkozó lapoknál hangsúlyosabb, kiemeltebb szerepet biztosítson a periférián elhelyezkedő térségek oktatási helyzetének, már pusztán azért is, hogy gyakran közöljék a világot olyan országainak oktatási rendszereivel kapcsolatban, amelyek a hagyományos oktatásszociológiai diskurzustérnek egyáltalán nem részei.

Kérdés azonban, hogy mindez önmagában mit jelent. Vajon többről van-e szó annál, mint amikor szorgalmas és világot járt oktatáskutatók rendszeresen szállítják más országok eltérő (vagy hasonló) oktatási rendszereiben tapasztaltakat, mintegy kitekintést nyújtva azoknak, akiknek nincs hozzáférésük az ilyen információkhoz? A *Comparative Education Review*-nak ennél nyilvánvalóan komolyabbak a szándékai.

A CER minden második-harmadik száma tematikus jellegű. Ezek egyértelműen könnyebben és hasznosabban forgatható olvasmányok, mint azok a folyóiratszámok, ahol nem sikerült valamilyen módon egymáshoz kapcsolódó tanulmányokat összegyűjteni. Talán az összehasonlító oktatáskutatásnak (amely egyébként sokszor nemzetközi neveléstudomány – *international education* – néven jelenik meg) éppen ez mutat rá tulajdonképpeni funkciójára. Azaz, ez a disz-

ciplína valószínűleg abban nyújthat valami mást, mint a többi oktatással foglalkozó társtudomány, hogy egy-egy témát körbejárva azoknak (ideális esetben) valamiképpen képes megragadni a lényegét, éppen azért, hogy teljesen eltérő társadalmi berendezkedésű országok teljesen különböző oktatási rendszereiben *belül* szól hasonló (vagy éppen ellenkezőleg, nagyon is különbözően működő) dolgokról. Amikor ez a tematikuság nincs jelen, akkor igen nehéz érdekesnek tűnő címeket találni a lapszámokban. Mert ugyan ki az az olvasó, aki például izgalommal veszi kezébe a 2004. februári számot, amelyben először a kínai falusi középiskolák értékelési rendszeréről olvashat cikket, majd hasonló lelkesedéssel veti bele magát a másik hosszabb tanulmányba, amely a Latin-Amerikai magániskolák hatékonyságát vizsgálja?

A folyóirat több éves termését bemutató recenzióban szükségszerű, hogy bővebben szóljunk a lap 2001. novemberi számáról, amelyben a szakmai önreflexió uralja a terepet. E számban ugyanis több, az összehasonlító neveléstudomány kérdéseit és határait feszegető cikk kap helyet. Robert Arnove *Comparative and International Education Society (CIES) Facing the Twenty-First Century: Challenges and Contributions* című tanulmányában arról ír, hogy a diszciplínát minden más oktatással foglalkozó tudományágnál jobban jellemzi a szisztematikus multidiszciplinaritás, a nemzetek és kultúrák felettség. A multidiszciplinaritás az összehasonlító oktatáskutatás esetében azt jelenti, hogy szociológiai, politológiai, neveléstudományi nézőpontokat egyszerre igyekeznek használni, mind ami az elméleti, mind pedig ami a kutatások során használt módszereket illeti. A recenzens halkán meg kell, hogy jegyezze az ilyen hangzatos kijelentések olvastán, hogy mindez igen szép és jó, ugyanakkor (szerencsére) ha ezt értjük multidiszciplinaritás alatt, akkor ez a 21. század elején elég sok szaktudományról, és főképp, sok folyóiratcikkéről elmondható. Így talán a folyóirat szerkesztőinek sem kellene magukat forradalmi hősöknek tekinteniük, akik olyan környezetben kénytelenek harcolni, ahol elvetemült pozitivisták folyamatosan nagymintás adatfelvételekkel igyekeznek kiszajátítani maguknak az oktatáskutatás területét.

Arnove fejtegetéséből körvonalazódni látszik a diszciplína művelőinek hitvallása: az északi-amerikai és a nyugati-európai kutatási kultúra

kiterjesztése, ugyanakkor ezen kutatási kultúra következtetései ellenőrzése a világ más tájain. Arnove állítása szerint az összehasonlító neveléstudománynak köszönhető, hogy a hagyományos oktatáskutatás bizonyos következtetései megkérdőjeleződtek. Jobban mondva, a kutatóknak rá kellett jönniük, hogy az oktatásszociológiai kutatások legfontosabb tézisei korántsem feltétlenül általánosíthatók, hanem igen erőteljesen meghatározza őket az a társadalomtípus, amelyben gyökereznek. Hogy csak a legalapvetőbbek közül említsünk egyet: az oktatási rendszerben elérhető előmenetelben jóval meghatározóbb szerepet játszik a családi háttér, mint maga az iskola – ezt ma már nem csak a kritikai oktatásszociológiai hívei vallják, hanem általánosan elfogadott tézis. Ugyanakkor Arnove arra figyelmeztet, hogy az összehasonlító diszciplína létrejöttével az oktatásszociológia mainstreamjének látókörébe jobban kerültek olyan „periférikus” országok, mint Uganda vagy Chile, és az itt zajló kutatások arra utalnak, hogy a kevésbé iparosodott társadalmakban igenis nagy hatása lehet az iskolának.

De nemcsak a nemzetközi összehasonlítás lehetőségéből áll ennek a szaktudománynak az identitása. Arnove és a folyóiratban megszólaló szerzők jelentős része is hangsúlyozza az összehasonlító oktatáskutatás erőteljes gyakorlati orientációját, szoros kapcsolatát az oktatáspolitikával. Ugyanebben a számban található Simon Marginson és Marcela Mollis „*The door opens and the tiger leaps*”: *Theories and Reflexivities of Comparative Education for a Global Millenium* című írása. Egyet kell értenünk a szerzők azon állításával, amely szerint, mivel a nagymintás kutatási adatokat és statisztikákat, amelyek alkalmasak az összehasonlításra, és amelyeket éppen ezért használnak is a szakterület kutatói, általában a kormányzati vagy kormányfeletti szervezetek rendelik meg, eképpen a tudástermelés gyakorlatára igencsak erős hatással vannak a hatalom elvárásai. A cikk szerzői megfogalmazzák azt, ami a folyóirat számait lapozgatva már régóta motoszkálhat a fejünkben: bár a társadalomtudományokról általában is elmondható, hogy működésüket befolyásolja a kormányzati hatalom, de ez valószínűleg halmozottan igaz az összehasonlító neveléstudományra, ahol tulajdonképpen nem létezik a politika elvárásaitól teljesen független kutatás. Azt persze a szerzők nem állítják, hogy – idézve a szóhasználatukat – „az összes

összehasonlító oktatáskutató a Világbank bábja” lenne csupán, de figyelmeztetnek arra, hogy kritikus szemlélet nélkül az összehasonlító szaktudomány igen könnyen a hegemon hatalom játékszerévé válhat.

Egy másik tematikus számot éppen a kutatók és a politikacsinálók kapcsolatának szentelnek a folyóirat szerkesztői. Talán ez a 2001. májusi az a lapszám, ahol leginkább felcsillannak a komparatív megközelítésmód erői. Egy holland, egy laoszi, egy mali és egy ugandai példán keresztül gondolkozhat el az olvasó hosszabban az oktatáskutatásról egy olyan szerkesztési elvnek köszönhetően, amely már-már tudomány-szociológiai nevezhető. Az összehasonlító neveléstudomány tulajdonképpen iskolapéldáját mutatja be annak az általános folyamatnak, amelynek keretében a tudomány és a politikacsinálás szerepei, egymáshoz való viszonya és az erről való gondolkodás struktúrái megváltoznak. Ennek a változásnak a keretében jött létre az a diskurzus, amely immár arról folyik, hogy mi különbségeti meg egymástól a „hagyományos” társadalomtudományokat, „hagyományos” kutatói attitűdöket az újabb típusúaktól. A lapszám cikkeiben egyrészt olvashatunk arról, hogy a szerzők meglátásai szerint a kutatók és politikacsinálók közötti korábbi, élesen meghúzott határvonalak („két kultúra” elmélete) nem tükrözik reálisan a helyzetet. Egyre gyakoribb jelenség például, hogy valaki egyszer a kutató, másszor pedig a politikacsináló szerepébe kerül, az összehasonlító neveléstudomány területén belül egyre ritkább a kizárólagosan a hagyományos tudományosságot képviselő kutató.

Ezt a dilemmát elismerve, de némiképpen figyelmen kívül hagyva igyekeznek tipizálni Anne Klemperer és munkatársai a kutatás és az oktatáspolitikai kapcsolatainak fajtáit (*Dancing in the Dark: The Relationship Between Policy Research and Policy Making in Dutch Higher Education*). Mivel alapvetően csak háromféle kapcsolatot különböztetnek meg, ezért a tipizálásuk bevallottan sematikus; ami azonban a cikket érdekessé teszi, az az, hogy három, a holland felsőoktatással kapcsolatosan zajlott kutatást igyekeznek értelmezési keretük segítségével bemutatni. Cikkük konklúzióját tulajdonképpen úgy is lehet értelmezni (bár ezt ennyire nyíltan nem írják le), hogy minél kevésbé érdekli a döntéshozatali szintet az adott kutatás, annál szabadabb kezet kapnak a kuta-

tók (mind az elméleti keretek, a témaválasztás megszabásában, de a határidők kezelésében is), ugyanakkor annál kevésbé is számíthatnak arra, hogy eredményeiket közvetlenül – vagy legalább közvetve – felhasználják a döntéshozók nem sokkal a kutatás után. Minél inkább befolyásolja (és torzítja) tehát a politikai akarat a kutatást, annál nagyobb esélye van a (befolyásolt) kutatási eredménynek arra, hogy hatással legyen az oktatáspolitikára.

A lapszámban található, az olvasót Laoszba kalauzoló tanulmány (Don Adams, Geok Hwa Kee és Lin Lin: *Linking Research, Policy and Strategic Planning to Education Development in Lao People's Democratic Republic*) viszont arra figyelmeztet, hogy a fenti kapcsolat oktatáskutatás és oktatáspolitiká között is feltételez valamilyen szintű kutatási fejlettséget. A laoszi cikk beszámolója szerint ugyanis az alacsony kutatási kultúrával rendelkező társadalmakban teljesen külön utakon jár a kutatás és a döntéshozatal. Ez utóbbinak főképp olyan fórumai vannak, amelyek sok esetben, egyszerűen működési mechanizmusai miatt, egyáltalán nem vesznek tudomást a kutatási eredményekről, sőt esetleg nem is tudnak róluk.

Nemcsak ezen a lapszámon, de a folyóirat egészén átüt az oktatáspolitikához való ambivalens viszony. A komparatív neveléstudomány művelőit ezen alapvető kérdéseken kívül elég hasonló témák foglalkoztatják, mint a társtudományokat általában. A CER elmúlt öt évében jelen voltak a társadalmi esélyegyenlőtlenségek olyan kérdései, amelyek az oktatásszociológiának hagyományos témái: jelent meg tematikus szám az összehasonlító neveléstudományon belül a társadalmi nemre (2001. február és 2004. november), illetve a fekete népeiségre (2003. február) koncentrálna.

A társadalmi változásokat jelzi viszont, hogy az egyik legutóbbi tematikus szám (2005. november) az egészségügygel kapcsolatos. Nem meglepő módon a CER is rengeteget foglalkozik a globalizáció kérdéskörével, például a 2002. februári számot is teljesen ennek szentelik.

A korábbiakban azt állítottam, hogy a folyóirat az összehasonlítás erejéit leginkább a tematikus számok adottságainak keretei között képest igazán bemutatni. Mindez nem jelenti azt természetesen, hogy más lapszámokban egyáltalán nem találhatunk értékes, érdeklődésre számot tartó írásokat.

David John Frank és munkatársai *What Counts as History: A Cross-National and Longitudinal Study of University Curricula* című írása (2000. február) például, amely az egyetemi történelemoktatás nagyjából százéves múltját mutatja be, jól szemlélteti a folyóirat hitvallását. A cikk igazán nemzetközi: 89 ország egyetemi tananyagait vizsgálták 1895 és 1994 között. A történelemtananyagok témáinak vizsgálatával a szerzők tulajdonképpen leginkább azt a hipotézisüket kívánják bizonyítani, hogy a 20. század második felére drasztikusan csökkent egyrészt az adott nemzetállam történetének bemutatásával foglalkozó egyetemi tanórák aránya, másrészt magát a „történelmi elbeszélés” szemléletét is felváltotta egy jóval inkább jelenközpontú narratíva. A történettudományi oktatás diskurzusában immár nem a „dicső múlt” megjelenítése vált elsőrendűvé, ezért a vizsgált száz évben rohamosan csökkent nemcsak a saját nemzet történetére vonatkozó kurzusok aránya, hanem például – az európai nemzetek esetében – az európai kultúra bölcsőjének tekintett ókori Görögországgal és Rómával foglalkozó kurzusok aránya is. A 19. század fordulóján a nem angolszás országokban is „mintaállamnak” tekintett Anglia történelmével foglalkozó egyetemi órák helyét pedig nem más, újabb mintaállamok, nevezetesen az USA történelmével foglalkozók, hanem inkább összehasonlító, vagy egyes részstudományokra (például a diplomácia történetére) fókuszáló kurzusok vették át.

Az USA által képviselt modern modell ugyanis olyan általános, nem magához az adott nemzethez kötődő fogalmakból és elvekből táplálkozik, mint például a „gazdasági fejlődés”, a „tudás”, vagy éppen a „globalizáció”. Ekképpen lehetséges, vélik a szerzők, hogy maga az USA soha nem vált az egyetemi történelemoktatás központi elemévé.

Az ilyen széles spektrumot átfogó tanulmányok viszonylag ritkák a folyóiratban, jellemzőbbek a két-három országot bemutató cikkek. Összefoglalóan továbbra is érdemes hangsúlyozni, hogy a legkevésbé leíró jellegű írásokkal a tematikus számokban találkozhatunk, de az egyéb számokra is igaznak tűnik, hogy a magyar olvasó számára szokatlanul sokszínű világot mutat be a folyóirat – gyakran olyan országok oktatási világába kalauzol, amelyekre inkább mint polgárháború sújtotta helyekre, nem pedig iskolarendszer-

rel, és iskolába járókkal rendelkező országokra szoktunk gondolni.

Berényi Eszter

FRANKOFON NYITOTTSÁG

Az 1998-ban alapított belga *Éducation et Sociétés* című folyóiratot a belga De Boeck Université kiadó jelenteti meg k  zosen a párizsi Nemzeti Oktatáskutató Intézettel (Institut National de Recherche P  dagogique, INRP). A belga kiadó a De Boeck csoport tagja, mely oktatási, orvosi és jogi témájú akadémiai-tudományos folyóirat- és kiadv  nykiadv  nyokkal foglalkozik, és fontos feladatának tartja a francia nyelvű tudományos élet ápolását: a zömmel angolszász irodalom franciára fordításának és a francia nyelvű publikálásának a támogatását. A kiadó az *  ducation et Sociétés* mellett két további oktatási folyóiratot jelentet meg, az általánosabb profilú *  ducatious*-t, valamint a viszonylag   j *Politiques d'  ducation et de formation*-t, mely az oktatási rendszerek, politikák és módszerek összehasonlító elemzését t  zi ki célul.

Az *  ducation et Sociétés* interneten keresztül is elérhető: ugyan a kiadó honlapján a folyóirat néhány mondatos bemutatóján kívül az egyes számoknak csupán a tematikája vagy tartalomjegyzéke található, azonban 2001-t  l a cikkek francia és angol kivonata és teljes szövege a Cairn rendszeréből elérhető (www.cairn.info) – az utolsó három évfolyam t  rit  s ellenében. Az oldal hiányossága, hogy kumulált tartalomjegyzék nincs, keresője nem túlzottan hatékony, t  h  t inkább az egyes cikkek, számok célzott letöltésére szolgal.

A tekintélyes, kb. 200 oldal terjedelmű, 30 euróba kerülő számok borítója egységes, az első szám olajz  ldje után állandósul az elegánsabb királykék háttér, az ehhez jól illeszkedő fehér és narancssárga feliratokkal. M  rt  ktart  st sugall, hogy a borit  n a cím és alcím által szabadon hagyott alsó hasábot minden számban egy, az aktuális tematikába v  g  , középre rendezett (fény)k  p díszíti csupán. Az elegáns megjelenést a cím k  t-szeri, sz  vegkiemel   filc hatását imitáló, narancssárga aláhúzása teszi dinamikusabbá.

Jean-Louis Derouet bek  sz  nt  j  b  l megtudhatjuk, hogy a Francia Nyelvű Szociológusok Nemzetközi Egyesületének (Association Internationale des Sociologues de Langue Fran  aise, AISLF) szocializációval foglalkozó bizottsága által szervezett rendszeres találk  z  kon világossá vált a résztvevők számára, hogy létezik egy frankofon oktatásszociológiai mili  , mely azonban nem rendelkezik megfelelő intézményes keretekkel; vitái, tevékenysége a külvilág számára nem kellőképpen látható. A folyóirat ennek a k  rvonalazod   csoportnak a reprezentálására jött létre, b  r érdemes hangsúlyozni, hogy nem egy konkrét szervezet lapja. A tanulmányokon kívül helyet ad konferenciák, felhívások és könyvek hirdetésének is.

A folyóirat a *Revue Internationale de la sociologie de l'  ducation* alcímet viseli, azaz egyszerre két állitást tartalmaz: egyrészét oktat  sszociol  gi  t m  vel, m  sr  sz  t nemzetközi áttekintést nyújt. Mint az azonban az első fel  t  sn  l szembetűnik, mindezt frankofon „szemüvegen” keresztül teszi: a közreműködők és a recenzált művek általában francia nyelv  ek. A folyóirat főszerkesztője, a már említett Derouet az INRP professzora. Mellette a 13 tagú szerkesztőbizottság nagy része is francia, őket k  t-két svájci és quebeci, egy belga és egy egyesült államokbeli szerkesztő egészíti ki. A lap Tudományos   s Stratégiai Bizottsága tagjainak többsége is frankofon, de itt már változatosabb a k  p (Bajomi Iván révén m  g magyar tagja is van). A tanulmányok kivonatait az *  ducation et Sociétés*   rdekes módon több nemzetközi nyelven is közli: angolul, n  metul, spanyolul, oroszul és arabul.

A folyóirat első számának bevezetőjében a főszerkesztő négy célt t  z ki a lap el  . Az első a nemzetközi fellépés igénye, azaz a lap kapcsolatot k  v  n teremteni a frankofon oktatásszociológia és a nemzetközi tudományos élet k  z  t. A lap szerkesztői összetételéből és szerkesztési koncepciójából azonban világossá válik, hogy elsősorban a frankofon eredmények bemutatása a hangsúlyos, a nemzetközi kutatások francia becsatornázása ehhez képest alig jellemző.

A lap másik célja a tudományos diskurzus moderálása, mederben tartása, ezzel az oktatásszociológia hatvanas évek óta tartó diverzifik  ci  j  b  l eredő problémájának kezelhetővé tétele. M  g ugyanis a hatvanas években az iskolai esélyegyenlőtlenségek fennmaradásának vizsgálata   lt a k  -